

Генезис кримінально-правової протидії державній зраді в Україні

У статті досліджено особливості розвитку кримінально-правових норм, що регламентували відповідальність за державну зраду в Україні на всіх етапах її становлення. Шляхом аналізу основних джерел кримінального законодавства, що діяли на території України, визначено фактори, що зумовили появу даних норм та впливали на їх зміст. Дослідження генезису законодавства про кримінальну відповідальність за державну зраду підтвердило той факт, що загрозливі для держави процеси і явища на всіх етапах історичного розвитку української держави, обумовлювали появу відповідних кримінально-правових норм, а зміст такої норми в кримінальному законі визначався, насамперед, потребами захисту державного суверенітету.

Ключові слова: державна зрада, генезис, кримінально-правова протидія, перехід на бік ворога, шпигунство.

Постановка наукової проблеми та її значення. Реалії сьогодення для України є такими, що одним із найбільш пріоритетних завдань її зовнішньополітичного і внутрішньополітичного розвитку протягом останнього десятиліття став захист основ її національної безпеки, насамперед засобами кримінальної юстиції. Так, за статистичною інформацією про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності за 2017-2018 рр., опублікованої Генеральною прокуратурою України, за січень-грудень 2017 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) внесені відомості про злочини, передбачені ст. 111 КК України (державна зрада), по 89 кримінальних провадженнях, а вже у січні-грудні 2018 року дана цифра становила – 127 кримінальних проваджень. Варто зазначити, що у 2013 р. за ст. 111 КК України до ЄРДР внесені відомості по 1 кримінальному провадженню, кінцеве рішення по якому в звітному періоді так і не було прийнято [1].

Криміналізація даного злочину зумовлена низкою факторів, основоположне місце серед яких посідає історичний, адже будь-яку правову проблему неможливо розв'язати, не дослідивши належним чином її генезис [2, 45]. Вивчення генезису кримінально-правової протидії державній зраді в Україні на всіх етапах її розвитку, забезпечить можливість відстежити історичну появу такого негативного явища, як «державна зрада» та перших кримінально-правових норм, що регламентували відповідальність за її вчинення. Разом із тим, дослідження даного питання допоможе зрозуміти причини виникнення та існування державної зради, проаналізувати неузгодженості, що мали місце в минулому та отримати позитивний правовий досвід.

Аналіз дослідження проблеми. Так, питання генезису кримінально-правової протидії державній зраді в Україні стало об'єктом дослідження таких науковців, як Г. В. Андрусів, В. Ф. Антипенко, О. Ф. Бантишев, С. В. Дьяков, О. Ю. Звонарьов, М. П. Карпушин, О. М. Костенко, Б. Д. Леонов, В. А. Ліпкан, П. П. Михайленко, А. В. Наумов, Д. О. Олейніков, Є. Д. Скулиш, В. Я. Тацій, К. Г. Фетисенко, М. І. Хавронюк, В. П. Хряпінський, О. А. Чуваков, В. М. Шлапаченко, О. В. Шамара, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценко та ін. Проте, одні автори вивчали історію розвитку кримінального законодавства за державну зраду в цілому через призму злочинів проти основ національної безпеки [3, с. 143], інші – в історичному аспекті визначали кримінально-правову протидію державній зраді та шпигунству [4].

Разом із тим, не дивлячись на тенденції зростання інтересу науковців до вивчення проблем, що стосуються кримінальної відповідальності за державну зраду в Україні, питання, що відносяться до історичного розвитку кримінально-правової протидії державній зраді на теренах України, сьогодні залишаються вивченими лише частково, що й обумовлює необхідність подальших наукових досліджень в даному напрямку.

Метою статті є визначення особливостей генезису кримінально-правової протидії державній зраді в Україні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зважаючи на історію становлення української державності, дослідження генезису кримінально-

правової протидії державній зраді, варто розпочати з часів становлення та розвитку Давньоруської держави. Найвизначнішою пам'яткою давньоруського права є Руська правда – один із перших збірників, в якому найповніше визначені правові норми того часу, що були сформовані на основі звичаєвого права. Об'єктами злочину за Руською правдою визнавалися життя, здоров'я, честь та власність [5, с. 27-29]. При цьому, основи державності об'єктом злочину не виступали, оскільки не існувало таких понять, як «злочин проти держави» або ж «державна зрада». Як влучно відзначив В. А. Рогов, «правова регламентація антидержавної злочинності відбувається вже в епоху розвинутої державності» [6].

Наприкінці XIV століття після занепаду Галицько-Волинського князівства, українські землі перебували у складі різних держав. Період державно-правового розвитку українських земель того періоду тісно пов'язується з Великим князівством Литовським, до якого увійшли землі Києва, Чернігова й Волині, та Польщею, котра керувала в Галичині й Поділлі. Так, на українських землях, що входили до складу Литовської держави, спочатку зберігався свій юридичний устрій. Основними джерелами права деякий час залишалися звичаєве давньоруське право та Руська правда, однак, вже у 1468 р. був ухвалений Судебник Великого князя Казимира IV, який став першим збірником, в якому було уніфіковане чинне законодавство. Варто зазначити, що частина правових положень даного Судебника була запозичена з Руської правди, але при цьому містила більш суворі покарання. Саме у вказаному законодавчому акті формується поняття злочину, подібного за своїм змістом до державної зради в сучасному її розумінні, однак, охоплюється нормою про злочини проти монарха та його влади. Ст. 61 Судебника передбачає покарання у вигляді смертної кари особі, яка вчинила замах на князя. Таке діяння було віднесене до злочинів проти державності з мотивів загрози суверенітету та національній цілісності держави. Об'єктом охорони норми виступає, в першу чергу, життя людини, а як наслідок державна безпека. Другою частиною статті передбачався абсолютно самостійний склад злочину у вигляді здачі ворогу міста, що також каралось смертною карою [7, с. 76].

Наступною спробою удосконалення правової системи Литовсько-Руської держави став виданий 1529 р. Литовський Статут, у ст. 2 якого зазначалось, що якщо будь-хто втече з рідної землі на територію ворогуючої землі, то ця особа позбавлялася честі, а все її майно переходило у власність великого князя. В свою чергу, ст. 4 Статуту містила норму про те, що якщо батько перейшов на ворожу сторону, а його неповнолітні діти залишилися на території рідної держави, то вони позбавляються будь-яких прав на власність батька, а також умови звільнення особи, від такої відповідальності [8, с. 447].

У подальших редакціях Статуту ознаки такого злочину, як державна зрада були уточнені та розширені, а покарання винного та його близьких родичів посилювалося залежно від суб'єктивного ставлення осіб, дії яких підпадали під дію норми. Варто зазначити, що у Розділі I Статуту Великого Князівства литовського 1566 р. встановлювалась відповідальність зрадника за завдання шкоди «господарю и Речи Посполитое» [6, с. 449]. Окрім цього, в арт. 6 Розділу I Статуту 1566 р. встановлювалась відповідальність за втечу до ворожої землі. За вчинення зазначених дій, винному призначалось покарання у вигляді смертної кари. У той час вважалося, що головною метою такого покарання було залякування народу задля «утримання свавільних людей від злочинної поведінки й збереження в доброму стані всієї держави» [9, с. 166]. Зауважу, що у Статуті Великого Князівства литовського 1588 р. також є згадка про державну зраду. Зокрема, в арт. 3, де описувалися злочини проти престолу («маєстату»), передбачалася смертна кара за листування з ворогом, а також повідомлення йому відомостей, що могли б завдати шкоди державі [6, с. 449].

Що ж стосується пам'яток російського права, що діяли на окремих територіях сучасної України, то насамперед варто згадати про «Судебники» 1497 та 1550 років, котрі фактично стали першими російськими загальнодержавними збірниками законів, однією з цілей прийняття яких була протидія «проявам сепаратизму феодальної знаті», що ототожнюється з посяганням на державний суверенітет. Судебник царя Івана IV 1550 року був доповнений такими діяннями як здача міста ворогу та шпигунство або розголошення таємних відомостей [10].

До числа наступних пам'яток права України, що передбачає відповідальність за державну зраду, варто віднести Соборне Уложення Московської держави 1649 року, що стало першим правовим актом про політичні злочини, який значно посилив кримінально-правову охорону відносин щодо захисту державної влади. Глава II Уложення передбачала ряд положень про державну зраду. Зокрема, ст. 3 вказаної глави містила норму про відповідальність за здачу міста ворогу, а ст. 4 – за умисний підпал міста з метою здачі його ворогу. При цьому, досить детально в Соборному Уложенні 1649 року був описаний склад державної зради (ст. 2, 3 та 4). Так, у ст. 2 передбачалось два засоби

так званого «заволодіння» державою: збройний заколот і дружба з ворогами царя, причому ними могли бути не лише зовнішні противники, але і внутрішні претенденти на престол. Новим у Соборному уложенні є також введення у норму особливого суб'єкта злочину, визначеного як представник панівного класу. Окрім того законодавець передбачив особливий період у змісті статті, виключно у якій діяння суб'єкта кваліфікувались як державна зрада. Таким періодом вважався воєнний стан, тобто перебування країни у стані війни або збройного конфлікту. Доповнювалась норма ст. 19, яка зобов'язувала інших осіб, яким стало відомо про вчинення державної зради, повідомити про такі дії відповідальних осіб. Особливістю є те, що вбивство особи, яка вчинила державну зраду, не каралось законом, а лише заохочувалось державою. Одночасно змістом ст. 20 Уложення передбачався другий спеціальний суб'єкт злочину у вигляді службової особи, а також об'єкт злочину – відомості військового характеру. Санкція даної статті передбачала міру покарання у вигляді смертної кари шляхом повішання на очах ворожого війська [11, с. 70].

У розвиток норм Соборного Уложення 25 квітня 1715 року був підписаний Артикул воїнський. Глава 16 збірки передбачала відповідальність за обмін інформацією з ворогом. Варто також зазначити, що нововведенням цього нормативно-правового акту стала конкретизація змісту норм, що дозволяло краще розуміти законодавця та більш правильно тлумачити відповідні норми. Так, відповідно до арт. 124, державною зрадою, вважалась дія, спрямована на передачу будь-якої інформації, у тому числі ведення не лише листування з ворогом, а і будь-які таємні розмови з ворожою стороною. Покаранням за такий злочин виступало четвертування. Аналогічне покарання застосовувалось також до особи, яка знала про таке листування, але не вчинила ніяких дій щодо його припинення. Особливістю Глави 16 виступало також те, що органи влади мали право застосовувати дану норму також і до цивільних осіб. [12, с. 85]

Наймасштабніший вплив на становлення кримінального законодавства в системі українського права мав нормативний акт «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, який не був офіційно затверджений, однак закріплені в ньому норми набули широко поширення, так як ними керувались тогочасні судові органи. Різноманітні форми державної зради описувались в Артикулі «О преступлениях против маестата государева». Зокрема, кримінально-карним вважалася передача ворогові відомостей шляхом листування або посильним з метою сприяння неприятелєві та завдання шкоди Государеві або інтересам держави. За вчинення цього злочину зраднику призначали покарання у виді смертної кари через четвертування. Покаранню за вчинення відповідного злочину підлягали не лише виконавці, але й родичі зрадника, які не повідомили про вчинення злочину та каралися на смерть. Також винагородою заохочувалося вбивство чи донесення про діяння зрадника, який тікав. Також варто зазначити, що у даному нормативно-правовому акті законодавець вперше запровадив спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності (п. 2 арт. 4). Зокрема, звільнити могли лише того злочинця, який: 1) «сам в числе изменников был»; 2) «прежде исполнения своего злого намерения» розкався; 3) «о злом умышлении в надлежащем месте верне донес» [13, с. 47].

На тлі запровадження Царським режимом на території України загальноімперської державно-політичної системи та дії законодавства Росії, в 1845 р. Державною думою Російської імперії прийнято новий законодавчий акт, що отримав назву «Уложення про покарання кримінальні та виправні». Виключно державній зраді присвячено ст. 275 вказаного Уложення та вперше використано сам термін «державна зрада», що до цього був взагалі відсутній. Так, ст. 275 є описовою, а у її п'яти частинах визначаються конкретні дії, що є зрадницькими. При цьому, законодавець уточнив об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину. Так, частина перша вказаної статті, визнає злочинним виникнення умислу на зраду державі або її частини іншому Правителєві або уряду та таким чином, момент закінчення злочину перенесений на стадію готування до державної зради. Новим у вказаному законі є віднесення до спеціального суб'єкта вчинення державної зради дипломатів або інших чиновників у випадку використання з умислом і на шкоду державі повноважень при укладанні трактатів з іноземною державою (ч.4 ст. 275). В свою чергу, ч. 5 ст. 275 визнає державною зрадою викрадення з метою пошкодження або знищення документів, що є доказами зобов'язань між Росією та іншою державою. Відповідно до ст. 276 особи, визнані винними у вчиненні державної зради в будь-якій формі, підлягали безальтернативному покаранню у вигляді позбавленні зрадника всіх прав та смертній карі. Таку санкцію застосовували як до виконавців, так і до інших співучасників. Кримінально-карним визнавались також дії, які полягали у викритті державної таємниці іноземній державі, яка не знаходилась у ворожих відносинах з Росією (ст. 278). Заборонялось також здійснення таємного листування з іноземним урядом, навіть якщо це не спричинило шкоду Росії. Разом із тим, характерною особливістю даного правового документу

являлась відсутність спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, на відміну від попередніх нормативно-правових актів.

З подальшим розвитком правової системи Російської імперії, у 1903 р. прийнято збірник кримінальних законів «Кримінальне уложення», яким власне й закінчується період фундаментальних актів кримінального права Російської імперії в утворенні правової системи України. Розробники «Кримінального Уложення», залишивши основні положення попереднього закону щодо кримінальної відповідальності за вчинення державної зради, виділили окремі частини статті 275 Уложення 1845 р. в самостійні 12 статей 4 Глави. Таким чином, частиною 1 ст. 108 Уложення передбачалось покарання у вигляді каторги за сприяння ворогу у вчиненні бойових або інших дій на шкоду державності, при цьому чітко був визначений суб'єкт злочину – підданий Російської імперії. Новизною тут стало визначення у змісті особливих кваліфікуючих ознак злочину: надання допомоги ворогу; вчинення вбивства соратника. Окрім того, у змісті норми також було визначено форми державної зради: перехід на бік ворога; шпигунство; надання іноземній державі допомоги у вигляді проведення підривної діяльності. Ще однією особливістю Кримінального уложення стало введення до законодавства переліку дій, які кваліфікувались як державна зрада. Разом із тим, законодавцем Кримінального Уложення проведено диференціацію державної зради на дві категорії: тяжку, до якої відносили передачу війська до рук ворогуючої сторони та звичайну – всі інші діяння, передбачені законодавцем як державна зрада. В порівнянні з попередніми нормативно-правовими актами, відповідальність за вчинення державної зради стає менш суворою.

Досить коротким, але від того не менш важливим у історії розвитку національного кримінального законодавства у частині кримінальної відповідальності за державну зраду є період Центральної ради. У період УНР, окрім Кримінального уложення 1903 р., також діяла постанова Тимчасового уряду «Про вжиття заходів проти осіб, що загрожують обороні держави, її внутрішній безпеці та завоюванням революції 1917 року» від 2 серпня 1917 р. Відповідно до постанови, військовий міністр за погодженням з міністром внутрішніх справ у позасудовому порядку міг відправити до в'язниці осіб, діяльність яких, на його думку, підпадала під дію вищезгаданого документа, а в особливих випадках навіть депортувати за межі УНР [14, с. 289].

Складним був процес розвитку радянського кримінального законодавства, що зумовлено, насамперед, різкою зміною суспільно-політичного та економічного ладу країни. Деякий час після революції тимчасові закони відображали перші спроби нової влади придушити політичного противника, тому контрреволюційним вважалось будь-яке злочинне діяння. Таке відношення влади отримало відображення у постанові РНК «Про червоний терор» від 5 вересня 1918 р.

Однак, вже у 1922 р. було прийнято КК УРСР, що дало можливість упорядкувати кримінальне законодавство. Так, відповідальність за злочини проти державного ладу знайшли своє відображення у Главі 1 Особливої частини КК УРСР. Злочини проти держави поділились на контрреволюційні злочини та злочини проти порядку управління. Сучасного поняття «державна зрада» КК УРСР 1922 р. не містив, але стаття 59 КК УРСР передбачала кримінальну відповідальність за вчинення шпигунських дій, а також співпрацю з представниками інших держав з метою схилення таких держав до збройного втручання у політику СРСР [15, с. 145].

Прийнятий у 1927 р. КК УРСР, що практично не відрізнявся від свого попередника, містив доповнення у вигляді ст. 54-1 «а», відповідно до якого встановлювалась відповідальність за зраду батьківщини. Зокрема, за вчинення відповідних злочинних дій передбачалось покарання у виді розстрілу або позбавлення волі на строк не менше 10 років із конфіскацією всього майна. Кримінально-карним також вважалося недонесення про зраду, що готується (ст. 54-1 «г») [14, с. 293].

Важливим для кримінально-правової протидії державній зраді стало прийняття у 1960 р. КК УРСР, стаття 56 якого мала назву «Зрада Батьківщини» та визначала відповідальність за вчинення таких дій: перехід на бік ворога, шпигунство, видача державної або військової таємниці іноземній державі, втеча за кордон або відмова повернутися з-за кордону в СРСР, надання іноземній державі допомоги в проведенні ворожої діяльності проти СРСР, а так само змова з метою захоплення влади. Варто зауважити, що у зазначеному кодексі також було передбачено спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, умовами якого є – не вчинення ніяких дій на виконання злочинного завдання іноземної розвідки та добровільна заява органам влади про свій зв'язок з ними.

У прийнятому 5 квітня 2001 р. Кримінальному Кодексі України, законодавцем відповідальність за державну зраду віднесено до статті 111 Розділу 1 Особливої частини, що підтверджує пріоритетність кримінально-правової охорони національної безпеки України.

Висновки. Провівши аналіз генезису кримінально-правової протидії державній зраді, приходжу до висновку, що майже на всіх етапах розвитку української держави відбувалась еволюція кримінально-правових норм в частині протидії державній зраді. При цьому, впровадження нових правових норм, що встановлювали порядок протидії даному злочину, прямо залежало від військово-політичної ситуації в країні та її зовнішньо-політичних відносин. Адже чим уразливішою була безпека держави внаслідок військових дій ззовні чи революційних процесів усередині, її низького авторитету на політичній арені світу, а також слабкого рівня соціально-економічного положення населення, тим суворішим встановлювалось покарання за вчинення державної зради. Протягом усього періоду становлення української держави були уточнені об'єктивні ознаки державної зради, видозмінювалися форми такого злочину. Щоправда, не всі законодавчі органи держав, до складу яких в той чи інший історичний період входила Україна, змінюючи систему правових норм щодо протидії державній зраді, формували найбільш вичерпний перелік суспільно небезпечних діянь, що розкривали зраду державі.

Так, серед пам'яток права «доросійського періоду» варто виділити Литовський Статут 1566 р., оскільки саме в даному правовому акті визначення державної зради, хоча й без прямого використання цього терміну, застосовувалося на території України протягом кількох століть. Крім того, в історії становлення кримінального закону України в частині протидії державній зраді, саме Литовський статут мав значний вплив на розробку наступного ключового акту – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., у якому вперше було передбачено норму про звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення державної зради.

Однак, не всі законодавчі органи в історії становлення української державності забезпечували належну кримінально-правову протидію державній зраді та еволюцію кримінально-правових норм, що регламентували відповідальність за її вчинення. Насамперед, це стосується 1845-1960 рр. – періоду нестабільної військово-політичної ситуації спочатку в Російській Імперії, а пізніше – і в СРСР та жорстких державно-правових методів управління державою. Так, у 1845 р. з «Уложення про покарання кримінальні та виправні» зникають спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, які фактично являлись актом гуманності держави до особи, яка вчинила злочин та були своєрідною заохочувальною нормою, що мала на меті стимулювати патріотичний дух громадян. Зі встановленням радянської влади, з кримінального закону того часу зник і сам термін «державна зрада», який вперше був закріплений у Кримінальному Уложенні 1845 р., а пізніше застосовувався у Кримінальному Уложенні 1903 р., натомість з'явилося загальне поняття «контрреволюційний злочин». Так, радянський законодавець, на відміну від законодавчого органу Російської імперії, не ставив за мету надати найбільш повний перелік суспільно небезпечних діянь, що розкривали державну зраду, а норми КК УРСР 1927 р. були сформульовані нечітко для можливості надто розширити тлумачення, відтак застосовувати широке коло репресій до осіб винних у їх вчиненні. Разом із тим, в кримінальному законі радянського періоду з'явився принцип колективної відповідальності, відповідно до якого покарання за зраду державі несли й родичі винного, які не були співучасниками вчинення злочину, що порушувало один із основоположних принципів кримінального права – принцип індивідуальної відповідальності. Таким чином, законодавець УРСР, повернувшись у XVII ст., запозичив каральний підхід, що застосовувався ще в Литовських Статутах. Законодавчі ж норми, що передбачали кримінальну відповідальність за державну зраду, у сформованому вигляді з'явилися вже у КК УРСР 1960 р.

Таким чином, дослідження генезису законодавства про кримінальну відповідальність за державну зраду підтвердило той факт, що загрозливі для держави процеси і явища на всіх етапах історичного розвитку української держави, обумовлювали появу відповідних кримінально-правових норм, а зміст такої норми в кримінальному законі визначався, насамперед, потребами захисту державного суверенітету.

Джерела та література

1. Статистична інформація про стан злочинності та результати роботи прокурорсько-слідчої діяльності. Генеральна Прокуратура України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.
2. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія / М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

3. Матвійчук В. К. Історія розвитку кримінального законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки / В. К. Матвійчук // Юридична наука. – 2011. – № 3. – С. 139-151.
4. Рябчук В. Н. Государственная измена и шпионаж: уголовно-правовое и криминологическое исследование / В. Н. Рябчук. – СПб: Юридический центр Пресс, 2007. – 1115 с.
5. Максимейко Н. А. Опыт критического исследования Русской Правды: Выпуск 1. Краткая редакция / Н. А. Максимейко. – Харьков: Типография и Лито- графия М. Зильбербергъ и С-вья. Донець-Захаржевская ул., д. № 6, 1914. – 217 с. // Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини - [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe.
6. Рогов В. А. История уголовного права, террора и репрессий в Русском государстве XV – XVII вв. / В. А. Рогов. – М., 1995. – С. 90.
7. Михайленко П. П. Борьба с преступность в Украинской ССР : в 2 т. / П. П. Михайленко. – К.: Высшая школа, 1966. – Т. 1: 1917-1925 гг. – 832 с.
8. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. – Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. – Кн.1 / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. – Одеса: Юридична література, 2004. – 672 с.
9. Історія держави і права України. Част. 1: підручн. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: у 2 ч. / [за ред. А. Й. Рогожина]. – К.: Ін Юре, 1996. – 368 с.
10. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. – М.: Юрид. лит., 1985. – Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. – С. 71, 150.
11. Законодательство Петра I / В. М. Клеандрова, Б. В. Колобов, Г. А. Кутьина; отв. ред. А. А. Преображенский, Т. Е. Новицкая– М.: Юридическая литература, 1997. – 730 с.
12. Іванов В. М. Історія держави і права України: навчальний посібник / В. М. Іванов. – К.: Атіка, 2003. – 416 с.
13. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.: наукове видання / [під редакцією Ю. С. Шемшученка]. – К.: Книга, 1997. – С. 7.
14. Ільницька С. Історія становлення законодавства про кримінально-правову охорону конституційного ладу України / С. Ільницька // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Випуск 58. – С. 289-295.
15. Советское уголовное право. Особенная часть / [под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера]. – М.: Издательство Московского университета, 1971. – 464 с.

Левчук-Микитюк А. Генезис уголовно-правового противодействия государственной измене в Украине. В статье исследованы особенности развития уголовно-правовых норм, регламентирующих ответственность за государственную измену в Украине на всех этапах ее становления. Статья содержит сравнение норм уголовного закона о государственной измене, начиная с периода Киевской Руси и заканчивая нормами действующего УК Украины, в частности определены их общие и отличительные черты. На основе проведенного анализа сделаны выводы об основных тенденциях развития уголовно-правового противодействия государственной измене в Украине, а также по уровню обеспечения эволюции уголовно-правовых норм в части противодействия государственной измене законодательными органами государств, в состав которых входила Украина. Определены факторы, обусловившие появление данных норм в украинской историографии, и обстоятельства, которые влияли на изменение их содержания в разные исторические периоды. Исследование генезиса законодательства об уголовной ответственности за государственную измену подтвердило тот факт, что угрожающие государству процессы и явления на всех этапах исторического развития украинского государства обуславливали появление соответствующих уголовно-правовых норм, а содержание такой нормы в уголовном законе определялось, прежде всего, потребностями защиты государственного суверенитета .

Ключевые слова: государственная измена, генезис, уголовно-правовое противодействие, переход на сторону врага, шпионаж.

Levchuk-Mykytiuk A. Genesis of the Criminal Legal Counteraction to State Treason in Ukraine. The article investigates the peculiarities of the development of criminal-legal norms, which regulated the responsibility for state treason in Ukraine at all stages of its formation. The article contains a comparison of the norms of the criminal law on state treason since the period of Kievan Rus to the current Criminal Code of Ukraine with a focus on their similar and distinctive features. The key findings of the study concern the main tendencies of the development of the criminal legal counteraction to state treason in Ukraine, as well as the level of ensuring the evolution of criminal law in the part of counteracting state

betrayal by the legislative bodies of the states, which included Ukraine. The study has revealed the factors that determined the appearance of these norms in Ukrainian historiography and the circumstances influencing changes in their content in different historical periods. The study of the genesis of legislation on criminal liability for the state treason has confirmed the fact that the processes and phenomena threatening the state at all stages of its historical development caused the adoption of the appropriate criminal law. The content of such a norm in the criminal law was specified, first of all, by the need to protect the state's sovereignty.

Key words: state treason, genesis, criminal-legal counteraction, transition to the side of the enemy, espionage.

УДК 347.4

А. Мандрик

Договори про уникнення розголошення та неконкуренцію: аналіз зарубіжної практики та дійсність за чинним законодавством України

У статті здійснено аналіз зарубіжної практики застосування угод про нерозголошення і уникнення конкуренції. Визначено основні умови для дійсності таких договорів і можливості їх примусового виконання. Розглянуто основні акти чинного цивільного законодавства України в контексті можливості застосування даного виду договорів в рамках національного права. Автор приходить до висновку, що незважаючи на недійсність даних договорів згідно з нормами національного права, важливо дотримуватися загальноприйнятих умов їх дійсності у разі здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: договір про уникнення розголошення, договір про уникнення конкуренції, комерційна таємниця, обмеження підприємницької діяльності.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для нормального функціонування компаній в різних сферах бізнесу, в тому числі і у сфері інформаційних технологій (ІТ), конкуренція обмежується винятковими правами суб'єктів на використання належних їй результатів інтелектуальної діяльності – таємниця виробництва («ноу-хау»), баз даних тощо. У зв'язку із цим найбільш актуальними для широкого кола підприємств є саме питання охорони комерційної таємниці.

В Україні інститут комерційної таємниці не є достатньо розвиненим у зв'язку із нестабільністю законодавства про комерційну таємницю, його неповнотою, непослідовністю і навіть протиріччями положень окремих нормативно-правових актів, присвячених регулюванню відносин, пов'язаних з комерційною таємницею.

Застосовуючи поширені у більшості прогресивних держав світу механізми захисту, а мова у даному дослідженні піде саме про укладання сторонами договорів про уникнення розголошення та неконкуренцію, вітчизняні суб'єкти правовідносин наражаються на небезпеку визнання таких договорів недійсними при спробі захисту своїх порушених прав та інтересів, а також відшкодування понесених збитків.

Особливо гостро постає питання про дійсність умов про уникнення розголошення та неконкуренцію в сфері розробки інформаційних технологій (ІТ), де результат діяльності, з точки зору його інноваційності, прямопропорційно співвідноситься із отриманими прибутками.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Як в вітчизняному, так і в зарубіжному законодавстві, умови про уникнення розголошення та неконкуренцію знаходяться у суміжних площинах цивільного та трудового права. Можливість застосування їх в рамках трудового права було предметом наукових досліджень О. М. Рим. В рамках цивільного та інформаційного права проблема дійсності умов про неконкуренцію була розглянута Т. В. Бачинським.